

ДОМІНІКАНСЬКИЙ ОРДЕН У ДЕРЖАВАХ СВЯЩЕННОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст.

Модест ЧОРНИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка.
Кафедра історії середніх віків та візантиністики

Під час політичної кризи першої половини XIV ст. у Священній Римській імперії домініканські монастирі існували в умовах конфліктів із феодальною олігархією, єпископами, парафіяльним духовенством і міщанами. Після перенесення папської резиденції до Авіньйона домініканські ченці були змушені діяти без політичного захисту Апостольського Престолу. Під час політичного хаосу у Священній Римській імперії орден не зазнавав систематичних репресій і не був ліквідований подібно до Ордену тамплієрів.

Ключові слова: папство, Домініканський орден, клір, священник, інквізиція.

Від часу свого заснування у 1216 р. Домініканський орден був елітною чернечею організацією, яка у державах католицької Європи завжди була виразником політики абсолютизму римських пап. Для цього Ордену, ченці якого займалися проповідницькою діяльністю серед представників світських еліт більшості європейських держав XIV ст. було періодом занепаду. Негативні церковно-політичні і соціальні процеси, які започаткувалися ще в другій половині XIII ст., саме на території Священної Римської імперії переросли у гостру кризу цієї чернечої структури.

Мета даного дослідження – проаналізувати церковно-політичне становище Домініканського ордену на території Священної Римської імперії (західних, південних та східних німецьких державах і Чеському королівстві) до першої половини XIV ст. – часу приходу до влади імператора Карла IV у 1347 р. Толерантна політика цього володаря стосовно Апостольського Престолу після багатолітніх конфліктів його попередників стала визначальним новим етапом у взаєминах світської влади імперії із Церквою та чернечими орденами. Також завданням роботи є простежити, які чинники призводили до втрати впливу Ордену домініканців на правлячі еліти і суспільство окресленого регіону. Оскільки у північнонімецьких землях імперії у XIV ст. тривали політичні процеси цілком відмінні від південнонімецьких та чеських, становище Ордену на цих землях не розглядатиметься.

Опрацювання окремих аспектів історії Домініканського ордену в німецьких і чеських землях Священної Римської імперії має давню історіографічну традицію. У XIX–XX ст. істориками досліджувалася інквізиційна діяльність домініканського ордену на територіях Чехії та Лотарингії¹. Основна увага у цих роботах приділялася каральним діям домініканських ченців стосовно єретичних сект вальденсів, беггардів². Іншими аспектами опрацювань орденської історії були

взаємини цієї церковної структури із єпископатом і парафіяльним кліром, викладацька і проповідницька діяльність ченців ордену³. Одним із важливих напрямків досліджень історії Домініканського ордену стали мистецькі цінності, які зберігалися чи продовжують зберігатися в орденських монастирях або архітектурні особливості монастирських споруд⁴. Досліджуються життєвий шлях окремих ченців і черниць, а також їхні філософські концепції⁵. У XIX–XX ст., не зважаючи на закритість для більшості науковців головного орденського архіву в Римі, опубліковано значну кількість актових джерел і регест орденських документів⁶, які у різний час потрапили до світських архівних або бібліотечних установ. Детально опрацьовується і аналізується правове і матеріальне становище окремих домініканських монастирів⁷.

Діяльність Домініканського ордену в XIII – першій половині XIV ст. часто висвітлювалася істориками лише в контексті політичної боротьби імператора Людвіга IV Баварського проти авіньйонських пап⁸. Проте, узагальнюючих праць щодо обраної для висвітлення проблеми немає ані у зарубіжній, ані у вітчизняній історіографії.

На території Священної Римської імперії в першій половині XIV ст. діяло 100 чоловічих і жіночих домініканських монастирів. Вони перебували в адміністративному підпорядкуванні Тевтонської, Саксонської і Богемської провінцій ордену. Остання орденська провінція була створена у 1301 р., коли її виокремили із складу Польської. Новоутворена адміністративна структура складалася із 22–х монастирів у чеських землях колишньої Польської провінції. Адміністрації цих монастирів не хотіли ділити своїх прибутків із біднішими польськими монастирями. Приводом до переділу провінції став протест домініканців чеських земель проти запровадження у польських монастирях більш суворих дисциплінарних норм. Цей провінційний поділ було остаточно затверджено у 1303 р.

Хоча вказані адміністративні утворення (окрім Богемської провінції) в основному охоплювали німецькі землі імперії, з існуючими на той час державними кордонами і межами архієпископій та єпископій вони не співпадали. Наприклад, до Тевтонської орденської провінції входили усі південні та частина північно–західних земель Священної Римської імперії, включно із частиною Фландрії (Австрія, Баварія, швейцарські землі, Франконія, Прирейнські феодальні володіння, Брабант). Провінція ж Саксонія крім власне саксонських земель мала у своєму складі землі Тюрингії, Бранденбурзької марки, Вестфалії, Гессену та Фрісландії. Однак монастирі із переважно німецьким чернечим складом у більшості міст Силезії, а згодом і держави Тевтонського Ордену та Лівонії, від 1229 р. перебували під адміністративним контролем Польської орденської провінції із центром у краківському монастирі Святої Трійці. Не зважаючи на те, що у 1328 р. територія Силезії увійшла до Чеського королівства– складової частини Священної Римської імперії, домініканські монастирі, як і монастирі інших чернечих орденів, не змінили свого адміністративного підпорядкування.

Через відсутність відповідних статистичних даних немає змоги визначити точної кількості ченців у монастирях вказаних провінцій в межах Священної Римської імперії. Загалом, у всіх орденських провінціях Європи, згідно звіту, поданого папі Бенедикту XII у 1337 р., налічувалося 12000 домініканських ченців⁹.

На відміну від територій Західної та Південної Європи, в імперії переважна більшість монастирів Домініканського ордену була заснована і побудована у XIII ст. за умов повного контролю місцевих єпископів або світських володарів, котрі зазвичай були донаторами будівництва монастирських споруд. У кінці XIII – на початку XIV ст. процес організації домініканських монастирів і в межах Священної Римської імперії і загалом у Центрально–Східній Європі різко сповільнився. Багато існуючих монастирів ордену були бідними, а їх утримування ставало дедалі обтяжливим для керівництва Ордену і для нечисленних багатих монастирів відповідних орденських провінцій. Серед останніх домініканських монастирів, заснованих у межах імперії з ініціативи орденського керівництва, був монастир у місті Брауншвайг (1309 р.)¹⁰. Надалі монастирі Домініканського ордену засновувалися лише завдяки приватній ініціативі окремих світських і церковних феодалів.

Період першої половини XIV ст. в історії Домініканського ордену позначився надто частою зміною орденського керівництва. Зокрема, у 1300 р. генерал ордену Альбер Чіаварі прожив лише три місяці після свого обрання на посаду. Інший генерал – Бернар де Жюсі, обраний у 1301 р., помер за не з'ясованих обставин через два роки. У 1311 р. з посади генерала було усунуто Аймера ді П'яченца (був генералом з 1304 р.). Цей генерал висловився проти ліквідації ордену Тамплієрів під час В'єнського собору і за це був позбавлений своєї посади¹¹. Генеральні магістри ордену того часу за етнічним походженням були італійцями або французами (Беренгар ді Ландорра (1312–1317), Жерве де Неделле (1318–1323), Барнаба Каноллі ді Верчеллі (1324–1332), Гуго де Восмен (1333–1341), Жерар ді Домаро де ла Гарді (1342), П'єр де Бом-ле-Дам (1343–1345), Гарін де Жільвокуте (1346–1348)) і зазвичай погано орієнтувалися у церковно–політичній ситуації яка складалася у землях імперії, не маючи змоги ефективно впливати на діяльність монастирів тамтешніх орденських провінцій.

Ще у XIII ст. не лише в землях імперії, але й на території інших держав Центрально–Східної Європи процес організації домініканських монастирів відбувався за умов контролю прелатів. Іноді вони обмежували право домініканців на заснування монастиря у тому чи іншому місті¹². Від другої половини XIII ст. домініканці при заснуванні монастирів зустрічали опір міських адміністрацій, які не хотіли давати дозволу на право організації чи спорудження орденського монастиря в межах міста або передмістя. Наприклад, у Страсбурзі міська влада тривалий час відмовляла домініканцям у дозволі на організацію і розбудову монастиря у середмісті. Тому ченці безрезультатно судилися з містом три роки, а недобудована монастирська споруда пустувала від 1287 р. (*reliquentes domum ibidem vacuam et clausam quasi per tres annos*)¹³. Згодом в першій половині XIV ст. конфлікти між міською адміністрацією Страсбурга, міщанами і домініканським монастирем продовжувалися¹⁴.

Статут домініканського ордену забороняв монахам і монастирям володіти земельною власністю, зате дозволяв приймати як милостиню їжу або гроші¹⁵. Слід зазначити, що кількість подарованих ченцям грошей юридично не вноrmовувалася у жодній із редакцій орденського статуту (редакції 1229, 1245, 1253, 1407 pp.). Вже від середини XIII ст. значні кошти, одержані як милостиня, давали змогу домініканським монастирським адміністраціям самостійно оплачувати будівництво і реконструкцію монастирів та їх храмів. Ще одним важливим джерелом прибутків для домініканців була діяльність підконтрольних ордену інквізиційних трибуналів. З їх допомогою Домініканський орден брав участь у конфіскаціях грошей і майна страчених єретиків. Тому досить швидко орденські монастирі, зібравши значні кошти, перетворилися на своєрідні фінансово-кредитні центри не лише для духовенства, але і для світських феодалів та міщан.

Поступово, всупереч нормам статутів ордену, поряд із загальномонастирською, формувалася і особиста власність ченців. Складалася вона переважно з книг або грошей, якими ченці розпоряджалися на свій розсуд. У суперечках із тими мирянами або кліриками, котрі вимагали від ченців ордену жити відповідно до задекларованих норм орденського статуту, провідні домініканські теологи, зокрема й Тома Аквінський, неодноразово заявляли, що ченці „мають право володіти тим, що їм необхідне”¹⁶. З відома керівництва своїх монастирів, окремі багаті монахи і монастирські адміністрації давали свої кошти колекторам із папської курії, коли останнім необхідно було швидко отримати необхідну суму. У 1319 р. чернець Октон Пра’арій із Ре’енсбурга разом із пріором в якості допомоги (*subsidio*) змогли дати колекторам курії 62 марки золотом у зливках¹⁷.

Надалі, прагнучи отримати на свою користь якомога більше коштів і перетворивши більшість церковних податків на загальнообов’язкові¹⁸ авіньйонські понтифіки і місцеві прелати дозволяли навіть конфіскацію книг (*libris recessit*) окремих ченців-боржників¹⁹. Також для того щоб ліквідувати існуючі заборгованості окремих монастирів майнцький архієпископ Петер фон Тріп (1306–1320) у 1319 р. дозволив навіть конфіскацію тканин, які виготовлялися у монастирях²⁰. Непомірні фінансові витрати авіньйонських понтифіків на утримання власного двору та найманого війська призводили до організації ними усе нових і нових поборів із духовенства та мирян. Часто саме домініканцям папи доручали збір цих податей. Крім того, і домініканські монастирі були зобов’язані сплачувати обов’язкові та надзвичайні податки на користь авіньйонської курії. Коли за умов скрутного фінансового становища тому чи іншому монастирю не було змоги розплатитися готівкою, монастирські адміністрації навіть вдавалися до визискування коштів у світських осіб, ще більш рішуче вступали у судові спори заради отримання прибутків із представниками парафіяльного духовенства та єпископату. Тому у судах більшості великих і малих міст не лише імперії, але й інших тогочасних центральноєвропейських

держав розглядалися справи про переділ майна і грошей між домініканцями і нащадками донаторів їхніх монастирів. Часто ці судові процеси затягувалися на роки і навіть десятиліття²¹. Безумовно, що здирництво, до якого в цих ситуаціях вдавалися домініканці суттєво шкодило їхньому авторитету та авторитету Ордену загалом.

Загострювалися і внутрішньоорденські протиріччя, які проявлялися в особистих конфліктах ченців із представниками орденських і монастирських адміністрацій. Саме останні формували персональний склад кожної обителі таким чином, щоб там узагалі не залишалося ані ченців, ані послушників автохтонного походження, переводячи на їхнє місце іноземців. Це провокувало ситуації у яких монахи протестували проти переведення до орденських монастирів у інших орденських провінціях. У 1321 р. ченці Ніколаус Мор і Вензер із Страсбурга побили і ув'язнили в монастирському підвалі не лише пріора провінції Тевтонія, але і намагалися зробити те саме із його супроводом та прислугою (*socium ejus et famulum*)²². За цей вчинок згаданих ченців було засуджено до довічного ув'язнення в монастирі²³. Типовими для того часу були і дисциплінарні переведення ченців із орденських провінцій Західної та Південної Європи до віддалених монастирів Польської та Угорської орденських провінцій.

Суттєво нівелювався також і престиж місіонерської діяльності домініканських ченців. У „Кольмарських анналах” (ельзаській хроніці початку XIV ст.) під 1302 р. подається звістка про те, що усі присутні на загальноорденській капітулі (зборах) у Базелі ченці відмовилися їхати і проповідувати серед іновірців, не зважаючи на письмове розпорядження генерала ордену Бернара де Жусі²⁴. Таким чином, раніше популярні місіонерські подорожі перетворювалися на дисциплінарне покарання, яке застосовували до ченців, чиє перебування у тому чи іншому монастирі було небажаним. Згодом, для того щоб заохотити домініканців до місіонерства авіньйонські папи практикували надання привілейних грамот і великої кількості різноманітних індульгенцій тим ченцям ордену, котрі погоджувалися проводити місіонерську роботу в землях іновірців, зокрема Азії, Північній Африці та країнах православного світу.

Від кінця XIII ст. загострилися конфлікти домініканців із представниками парафіяльного кліру. Приводом до конфліктів ставало те, що домініканські ченці домоглися від римських понтифіків, і зокрема, від папи Боніфация VIII, привілейних грамот на право здійснення усіх тих церковних обрядів, які раніше здійснювало парафіяльне духовенство – месси, причастя, похорони, охрещення тощо²⁵. Буллою „*Super kathedram*” від 1298 р. домініканцям давався дозвіл на проведення усіх церковних обрядів, здійснюваних раніше парафіяльним кліром. Десяту частину одержаних від прибутків потрібно було віддавати місцевим єпископам. Однак, зазвичай ченці ордену постійно зволікали із виплатами цього платежу. Спротив фінансовим інтересам домініканців уже на початку XIV ст. був настільки значним, що перший домініканець на папському престолі – папа Бенедикт XI (1303–1304) не надав ордену до якого раніше належав сам жодних нових привілеїв,

які б могли посилити позиції домініканців у судових спорах із духовенством усіх рівнів²⁶. Конфлікти ускладнювалися і особливим юридичним статусом домініканських ченців. Усі вони не підлягали єпископській юрисдикції, а перебуваючи під папським протекторатом, могли судитися лише судом власного ордену, орденські капітули відбувалися без присутності єпископів або їхніх представників. Крім того, ченці Ордену мали право вільної участі у нотаріальному поділі майна мирян.

З 1250 р. після смерті Фрідріха II Го'єнштауфена фактично стала номінальною влада імператорів Священної Римської імперії. Ця держава вже в другій половині XIII ст. *de facto* перетворилася на конгломерат суверенних феодальних володінь, незалежність яких була остаточно юридично підтверджена у 1356 р. "Золотою Буллою" імператора Карла IV. На початку XIV ст. внаслідок втрати папством політичного авторитету і перенесенням резиденції понтифіків до Авіньйону, вплив Домініканського ордену в землях імперії послабився. Втручання домініканців у внутрішню та зовнішню політику більшості європейських держав, особливо Священної Римської імперії в період т.зв. "Великого безкоролів'я" (1250–1278 років)²⁷, інквізиційна діяльність ченців, а також показово жебракуючий спосіб їхнього життя при нагромаджених орденем багатствах, викликали осуд і опір єпископату, парафіяльного духовенства і мирян значної частини імперських земель.

У першій половині XIV ст. політична і збройна боротьба за імперський престол знову відновилася. Цей процес певним чином зачепив і Домініканський орден, ченці якого часто проводили різноманітні церковні обряди серед представників правлячих та місцевих еліт. 24 серпня 1313 р. у місті Сієні (Італія) після обряду причастя, який здійснював домініканець Джованні де Монтеполіціано, у місцевому соборі, згідно із поширеною у свій час версією, було отруєно імператора Священної Римської імперії Генріха VII Люксембурга (1312–1313). Остаточно з'ясувати причину раптової смерті імператора за допомогою новітніх генетичних досліджень неможливо. Ще в серпні 1313 р. за кілька днів перед церемонією похорону, останки Генріха Люксембурга було спалено, нібито з метою уникнення швидкого розкладання трупа²⁸. Останки імператора були поспіхом поховані у церкві Кампо–Санто вірної *гіббелінам* Пізи.

Передчасна смерть імператора схвилювала громадську думку в межах імперії, проте закритість інформації поджувала лише безпідставні чутки та погослос. Оскільки у свідомості населення імперських земель (та й тогочасних європейських держав загалом) *de facto* існували норми корпоративної відповідальності та кругової поруки, вина навіть за недоказаний злочин однієї людини відразу була перенесена на увесь Домініканський орден. Слідство у цій справі в часі співпало із загальноєвропейською ліквідацією ордену Тамплієрів, звинувачуваного в різноманітних (іноді вигаданих) антидержавних і антицерковних злочинах. Деякі німецькі історики початку XX ст. ставили під сумнів причетність домініканців до отруєння імператора. Зокрема Вільгельм

Фріденсбург²⁹ поставив під сумнів те, що імператор помер внаслідок отруєння, а Габріель Бресслау висунув версію про те, що Генріх Люксембург помер від малярії³⁰. Пізніше Генріх Коллер³¹ і французький дослідник Раймон Казель³² також підтримали цю версію смерті правителя.

Потрібно зазначити, що смерть Генріха VII у тогочасній Європі була вигідна у першу чергу, королю Франції Філіпу IV Красивому, котрий прагнув стати імператором і для цього підкупував курфюрстів імперії³³. Усунення імператора було також вигідне і ставленнику французького короля – папі Клименту V, котрий був проти обрання Генріха Люксембурга на імператорський престол і засуджував перебування імператора на території Італії та його коронацію³⁴. Синови імператора – новообраному на той час королю Чехії Іоанну I також була вигідна смерть власного батька, адже він успадковував чеський королівський престол, а відтак одержував перспективу бути обраним імператором Священної Римської імперії. Зацікавленість цих можновладців і визначила безрезультатність слідства. Іоанн I офіційно визнав, що його батько помер від малярії і фактично відмовився від переслідування домініканців³⁵. Певний час заради власних політичних інтересів Ян I намагався бути дипломатичним посередником між імператором та папою. При цьому саме домініканець чеського походження – Колда з Колдіч був дипломатичним представником цього короля при авіньйонській курії³⁶.

Систематичних репресій і задекларованого державного переслідування щодо домініканців після смерті імператора Генріха VII не було у жодній із європейських держав, а тим більше в імперії. Однак, політичний резонанс стосовно подій пов'язаних із смертю правителя. Під впливом світського духовенства, котре здавна було конкурентом домініканців у сфері отримання прибутків, серед значної частини тогочасних мешканців імперії поширювалося переконання про домініканців, як про "орден царевбивць". Тому в текстах німецьких хронік XIV–XV ст., є звітки саме про отруєння імператора Генріха VII домініканцями. Такі повідомлення є у хроніках Ві'анда з Марбур'а³⁷, Генріха Таубе³⁸, та Матіаса з Ноєнбурга³⁹. Смерть імператора Генріха Люксембур'а призвела також і до появи великої кількості рукописних антидомініканських сатиричних віршів і памфлетів, поширюваних у містах імперії. У цих творах, переважно анонімних, загиблий імператор наділявся багатьма чеснотами, а його смерть описувалася як наслідок підступності саме домініканців⁴⁰. Апарат цензури Домініканського ордену був безсилим у боротьбі з розповсюджувачами подібних творів, обмежуючись лише конфіскацією рукописів.

Зневага до ордену особливо зростала також і серед мирян і досить часто цей процес ще більше загострювався через втручання парафіяльного духовенства на місцях. Доходило навіть до того, що у 1322 р. городяни австрійського міста Бріксена відмовлялися приймати причастя з рук домініканських ченців⁴¹. У 1349 р. домініканський пріор із Відня скаржився папському ле'атові Гвідо з приводу того, що якийсь священик, зневажаючи привілеї їхнього ордену, у проповідях та приватних розмовах поширює чутки у Зальцбурзькій архієпископії

про фальшивість Євхаристії, прийнятої від домініканців⁴². Надалі, одна із раніше вживаних назв домініканців – „якобіти” стала для і для простолюду, і для еліти лайливим означенням підлості та підступності. І навіть у XVI ст. згадки про отруйництво домініканців під час причастя поряд із описами фактів розпусти в окремих монастирях цього ордену були одним із типових сюжетів тогочасної антиклерикальної літератури⁴³. Таким чином, внаслідок досить сумнівного інциденту авторитет Домініканського ордену зазнав ще одного відчутного удару.

Після смерті Генріха VII на території імперії почалася збройна боротьба за владу між австрійським герцогом Фрідріхом III Красивим із династії Габсбургів і баварським королем Людвігом IV Віттельсбахом (1314–1347), коронованим в Ахені імператорською короною всупереч волі папи Климента V. За підтримки папи, а також пфальцьського і саксонського курфюрстів, кельнський архієпископ у Бонні проголосив імператором австрійського герцога Фрідріха III Красивого. У свою чергу, трірський архієпископ разом із південнонімецькими князями та городянами усіх імперських міст підтримали Людвіга. Обидва обряди коронації відбулися відповідно 19 і 20 листопада 1314 р. Папа Климент V через різке погіршення здоров'я не зміг адекватно відреагувати на цей відвертий прояв зневаги до церковних політичних інтересів. Також і його наступник – папа Іоанн XXII спочатку зайняв вичікувальну позицію і відверто не декларував своєї неприхильності до Людвіга Віттельсбаха. Однак, коли Людвіг заявив про свої політичні і територіальні претензії на Італію, яку цей авіньйонський понтифік вважав територією своїх інтересів, папа після кількох офіційних попереджень у 1324 р. відлучив імператора Людвіга від церкви і наклав інтердикт на його володіння. Втручання цього папи у внутрішньонімецькі справи призвело до різкого загострення політичної ситуації в межах імперії. Відлучення імператора фактично поставило поза законом домініканських ченців, котрі підтримували відлучення імператора і наважувалися оприлюднювати грамоти із папським інтердиктом.

Під загрозою опинилося не лише життя ченців і майно монастирів ордену на території Священної Римської імперії, але і кошти, які домініканці раніше зібрали на користь авіньйонської курії. Зібрані раніше гроші доводилося передавати таємно. Зокрема, у 1323 р. *колектор курії* (збирач податків) домініканець Генріх з Гекпонту, заховав у м. Нойштадт 609 флоринів золотом і 7 марок срібла ре'енсбурзької ваги⁴⁴, зібраних із духовенства у Ре'енсбурзькій дієцезії ще до початку збройних заворушень⁴⁵. Для того, щоб перевезти гроші, папа Іоанн XXII вислав до Нойштадту за грішми пассауського *декана*, попередньо повідомивши йому місце зустрічі з Генріхом (*taverna*) і пароль⁴⁶. Варто відзначити, що домініканець мав прийти на зустріч з папським посланцем у світському одязі і озброєний мечем (*in vestibus saecularis et cum gladiis evaginati*)⁴⁷. У 1326 р. той же понтифік звертався до Майнцького архієпископа Матеаса фон Аспельта (1321–1328) і місцевого домініканського пріора з вимогою захистити у межах міста представників парафіяльного і орденського духовенства вірного інтересам Церкви від можливих збройних нападів майнцьких городян⁴⁸. Не зважаючи на

загрозливе становище для домініканців у землях імперії, на орденських капітулах питання про такий стан справ не виносилися на порядок денний аж до 1329 р. Так сталося тому, що регламент питань, котрі планувалося вирішити було складено ще задовго до згаданих раніше політичних подій в імперських землях, і кожне із цих питань потребувало потрібного схвалення скликаних трьох генеральних орденських капітул. Вносити зміни у цей регламент керівництво Домініканського ордену не збиралося.

Свою підтримку Людвігу задекларували і представники значної частини інтелектуальної еліти імперії. Крім підтримки політичних кроків імператора (особливо його непоступливу політику щодо авіньйонської курії) вони засуджували не лише Домініканський орден за його показну побожність, здирицтво і розпусту в монастирях, але й ідею жебракування на користь Церкви взагалі. Це виявилось у появі цілої низки церковно-політичних трактатів, автори яких об'рунтовували непотрібність або докорінне реформування жебракуючих чернечих згромаджень.

Слід зазначити, що в той час прихильники зміни статусу жебракуючих чернечих орденів належали і до проімператорського, і до клерикального табору. Серед останніх був відомий теолог, професор Паризького університету, а згодом ректор школи св. Стефана у Відні – Конрад фон Ме'енберг (1305–1374). У 1337 р., повернувшись із Франції, Конрад написав полемічний політичний трактат “Плач Церкви про Германію”. Автор був категорично проти посилення імператорської влади. Однак був переконаний у тому, що внутрішній устрій Церкви потребує поступового виправлення і вдосконалення. Свій трактат Конрад поділив на дві частини. У першій йдеться про небезпеку для віруючих християн, яка походить від конфлікту папи та імператора. Другу частину трактату Конрад фон Ме'енберг цілком присвятив засудженню жебракуючих чернечих орденів. Зокрема Домініканський орден (як і інші жебракуючі ордени) звинувачуються автором⁴⁹.

Потрібно зазначити, що усі проекти щодо реформування чи навіть скасування жебракуючих чернечих орденів бралися папською курією до уваги, проте жодних юридичних наслідків для домініканських ченців це не мало, тому що понтифікам було вигідне протистояння світського і чернечого кліру. Цей конфлікт неабияк політично послаблював політичного кункурента папства – єпископат. Саме тому в 1341 р. папа Бенедикт XII, не зважаючи на власні проекти реформування жебракуючих чернечих орденів, підтвердив дію усіх привілейних грамот, виданих його попередниками – Боніфація VIII, Климентія V та Іоанна XXII⁵⁰.

Більшість домініканців у межах Священної Римської імперії не підтримали Людвіга Баварського, котрий хотів обмежити політичну владу Церкви на території імперії і не перешкоджав грабувати майно монастирів, які підтримували інтердикт проти нього. Однак сам Людвіг, декларуючи політику посилення своєї влади всупереч папській, не мав на меті ліквідації Домініканського ордену. Попри власну популярність цей правитель не мав достатньо збройних сил і коштів не

лише для власних військово-політичних авантур в Італії де йому протистояла армія Роберта Неаполітанського, але і для припинення збройних міжусобиць серед своїх родичів у Нижній Баварії. Територія імперії, яку реально контролював Людвіг IV обмежувалася Баварією та окремими Прирейнськими землями. Як і свого часу імператор Фрідріх II Штауфен (1212–1250), Людвіг IV, конфліктуючи з папством, намагався сформувати церковні структури лояльні до себе і своєї влади.

Від часу коронації Людвіга у 1314 р. по усіх південно-західних німецьких державах відбувалися збройні сутички між прихильниками Віттельсбахів та Габсбургів. Дієву збройну підтримку Людвігу надавали швейцарці (зокрема жителі Фірвальштадтського округу), котрі 15 жовтня 1315 р. розгромили біля Моргартену війська австрійського герцога. 28 вересня 1322 р. у битві коло Мюльдорфа армія Фрідріха III була розгромлена і ставленик папи потрапив у полон. Хоча Людвіг IV помирився із полоненим Фрідріхом і вони почали формально спільно правити імперією. Іоанн XXII навіть надіслав свої привітання Людвігу з нагоди перемоги під Мюльдорфом, проте розлючений невдачею свого ставленика не збирався знімати з Людвіга церковного відлучення⁵¹. Політично невважена поведінка понтифіка спровокувала репресії прихильників імператора стосовно тих осіб, котрі виконували його волю.

У випадку неблагоннадійності окремих німецьких прелатів, їхні повноваження часто передавалися більш лояльним до авіньйонської курії домініканським ченцям. Зокрема, у 1326 р. папа Іоанн XXII дозволив пріорові домініканського монастиря з міста Тріра проводити відлучення від церкви замість вірного імператору Людвігу Баварському Трірського архієпископа Балдуїна⁵².

В першу чергу, страждали домініканці, зобов'язані проголошувати анафемні папські грамоти у містах імперії та інших європейських держав. Антиімператорська агітація домініканців часто зустрічала глузування та опір, наслідками яких було побиття і вигнання ченців ордену з того чи іншого міста⁵³. Хроніст Іоанн з Вінтентура в своєму творі під 1338–1346 рр. свідчить про те, що домініканські монастирі у Кельні, Констанці, Еслін'єні, Вюрцбурзі, Ротвайлі та Флін'єні майже чотири роки були зовсім порожніми через бунти і невдоволення, які панували в державі (*Nos etiam tempore multa monasteria Praedicatorum in partibus Alemanie ipsis penitus vacabant propter rabiem persecucionis sevientem in clero...*)⁵⁴. Згідно свідчень цього ж хроніста, домініканців з Кельна було вигнано з ганьбою (*Fratres Praedicatores a civitate Colonia Agripina contemptibiliter expulsi...*). Потрібно зазначити, що тут йшлося про домініканський монастир св. Хреста. Ченці цього монастиря змогли повернутися до міста лише у 1351 р.⁵⁵. У різних містах імперії місцеві власті, з огляду на послаблення політичних позицій церкви по різному намагалися чинити тиск на ченців, котрі підтримували папський інтердикт. Зокрема, у Ерфурті усіх непокірних монахів міських монастирів замкнули в одному з монастирів і морили голодом, доки вони не скорилися і не відновили богослужінь у своїх храмах⁵⁶. Окремі міста імперії (наприклад,

Мюнхен, Регенсбург, Бреслау та ін.), адміністрації яких рішуче не підтримували політики папи зазнали церковного відлучення⁵⁷. Щодо домініканського монастиря у Констанці, то повернення ченців туди відбулося лише у 1346 р. Санкціонував їхнє повернення місцевий єпископ Ульріх⁵⁸.

Для того щоб уникнути переслідувань ченцям і монахиням Домініканського ордену було достатньо не виконувати умов папського інтердикту і проводити богослужіння у монастирських храмах⁵⁹. Це давало змогу не лише підтверджувати раніше отримані привілейні грамоти, але навіть отримувати від імператора-відступника нові. Найчастіше серед чернечих орденів такої угодовської політики стосовно імператора дотримувалися бенедиктинські та цистерціанські монастирські адміністрації. Також свою підтримку імператору засвідчили лицарські ордени: Тевтонський Орден та орден Іоаннітів⁶⁰. Що ж до домініканських монастирів, то на компроміс із світською владою переважно йшли лише окремі жіночі монастирі ордену на території Баварського герцогства (домену Людвіґа Баварського). Прикладом такого монастиря може бути монастир св. Катерини у Швернберзі⁶¹. Така ситуація зазвичай була спричинена тим що контроль цих монастирів внаслідок конфліктів із світською владою з боку провінційної орденської адміністрації був послаблений. Чоловічі монастирі домініканського ордену, ченці яких мали бути опікунами жіночих монастирів, у вказаних місцевостях або були порожніми через втечу ченців, або ченці не наважувалися відверто діяти всупереч волі місцевих світських властей. Це породжувало ситуацію за якої абатисси жіночих домініканських монастирів отримували нові привілеї або підтвердження давніх привілейних грамот стосовно монастирських земельних володінь.

Слід зазначити, що політика протегування окремих домініканських монастирських адміністрацій давала позитивні результати. По-перше, формувалися лояльні до світської влади орденські осередки; по-друге, у імператора залишалася можливість примирення із авіньйонською курією. У володіннях Людвіґа Баварського навіть непримиренні ченці ордену поступово намагалися знехтувати папський інтердикт і проводити церковні обряди, одержуючи за них належні прибутки. Згідно даних анонімної «Хроніки герцогів Баварії», створеної у кінці XIV ст., досить хитро в умовах дії папського інтердикту поводити себе домініканці з Регенсбурґу. Підтримуючи папську заборону на проведення церковних обрядів, регенсбурзькі домініканці виконували дію папського інтердикту від 25 березня 1324 р. і 20 років проводили богослужіння у монастирському храмі за зачиненими дверима, зазнаючи суттєвих фінансових збитків. У 1344 р. регенсбурзькі домініканці домовилися із радником імператора князем Конрадом IV фон Тек, про те що той із удаваним нападом увірветься до монастиря і примусить ченців відновити відкриті церковні служби⁶². Скориставшись відсутністю імператора Людвіґа IV, князь Конрад вчинив саме так, як просили ченці⁶³. Таким чином, регенсбурзькі домініканці порушуючи дію папської заборони, намагалися убезпечити себе від можливих репресій з боку орденської ієрархії і місцевого єпископа, лояльного до імператора.

Великі розміри провінцій ордену негативно впливали на ефективність не лише дисциплінарного, але й політичного контролю за ченцями. Зокрема, у 1330 р. частина кельнських домініканців із монастиря св. Андреаса (*fratres dissidentes*), разом з 50–ма німецькими прелатами підтримали виступ імператора Людвіґа Баварського проти папи Іоанна ХХІІ⁶⁴. Окремі домініканці за підтримки Людвіґа навіть увійшли до складу новоутвореної колегії кардиналів при клевреті імператора – (колишньому францісканці) антипапі Миколаї V⁶⁵. Хоч ченців, винних у відступницьких діях, пізніше суворо покарали довічним тюремним ув'язненням у 1332 р., цей приклад яскраво засвідчує слабкість контролю керівництва над політичними переконаннями ченців ордену.

Землі союзного папі і Габсбургам курфюрста Саксонії Фрідріха II (1323–1349), як і загалом Саксонська провінція ордену загалом залишалася лояльними стосовно Авіньйону. Коли було можливо саме до тамтешніх монастирів переводили непокірних ченців із земель, які контролював Людвіґ Баварський і його васали. Керівництво домініканського ордену намагалося ізолювати монастирі цієї провінції від небажаних політичних впливів із Прирейнських і Верхньодунайських земель імперії. У 1325 р. генеральна орденська капітула, засідання якої тривали у Венеції, доручила візитаторам домініканських монастирів провести слідство і покарати тих ченців ордену із Кельнської архієпископії (орденської провінції Тевтонія), котрі незаконно перебували у Саксонській провінції (*fratribus plurimum non multorum scandalo ad alia loca translatis*)⁶⁶. Рішенням тієї ж капітули домініканського пріора Конрада з Регенсбурга (орденська провінція Тевтонія) за непідтримання папського інтердикту усунули з посади і покарали дисциплінарним переведенням до монастиря у Саксонській провінції⁶⁷.

В умовах політичної нестабільності в імперії, статки одного із найбагатших чернечих орденів, яким, до речі, був до 1425 р. офіційно жебракуючий Домініканський, неабияк приваблювали злочинців різного соціального статусу. Окремі союзники Людвіґа Баварського, заради спокою у власних володіннях і можливого майбутнього компромісу з папством намагалися зупинити тих, хто прагнув грабувати домініканських ченців та монастирі ордену. Так, у 1333 р. чеський король Ян I повідомляв страсбурзького єпископа про те, що за його наказом були ув'язнені рицарі Симон Сішліндер та його син Арнольд, Генріх Кнебель, Йоганн фон Ватенгайм і Генріх Скоба з Ноєнбурґа⁶⁸. Усім п'ятьом інкримінувався напад на подорожуючих домініканських пріорів Конрада і Теодоріха, бернських домініканських проповідників Йоганна і Готцмана з Га'енау (провінція Тевтонія), а також пограбування жіночого домініканського монастиря св. Ламберта на території Шпеєрської дієцезії (орденська провінція Саксонія)⁶⁹. Неподинокими були і факти нападі на ченців Ордену в інших землях імперії. У гірських місцевостях Каринтії, Штирії та Крайні контроль ускладнювався незадовільним станом доріг та їх недбалою охороною. У біля м. Віпах (тепер на території Словенії) було пограбовано домініканського пріора⁷⁰. Зокрема, у

1348 р. домініканець Мартін із Петтау був пограбований по дорозі до словенського містечка Віпах⁷¹. Грабіжники відібрали у ченця коня і майже вісім дукатів⁷². Представники місцевої державної влади потерпілому не допомогли і тому пограбований монах змушений був звернутися по допомогу аж у Відень⁷³.

У 1327 р. Силезія була приєднана до Чеського королівства і в межах кордонів імперії опинилися 12 силезьких домініканських монастирів. Польське церковне адміністрування цих монастирів провокувало конфлікти польських прелатів із представниками світських та церковних властей Чеського королівства. Більшість конфліктних ситуацій виникала у Вроцлаві (Бреслау). У цій ситуації вроцлавські домініканці зазвичай підтримували польські церковно-політичні інтереси⁷⁴.

Відчутно послабилися напади на домініканців внаслідок стихійних, проте широкомасштабних єврейських погромів, які відбулися у більшості міст західних і південних держав імперії у 1338, 1348–1349 рр. Тоді євреїв обвинувачували у викраданні християнських дітей для жертвопринесень, Немає документальних свідчень про те, що саме домініканці були ініціаторами або безпосередніми ідейними натхненниками конкретних погромів. Однак, саме цьому ордену на той час був надзвичайно вигідний і потрібний будь-який соціальний катаклізм, який би відволік увагу від їхнього ордену. Хоча єврейські погроми певним чином відвернули увагу від грабунків домініканських монастирів, інквізитори Ордену, призначені авіньйонською курією, зазнавали нападів. У 1341 р. у приміщенні празького домініканського монастиря св. Климента був убитий генеральний інквізитор Йоганн Шванкенфельд⁷⁵. Серед винуватців його загибелі польський хроніст Я. Длу'ош називає чеського короля Яна I⁷⁶. Факт вбивства трактується автором хроніки як прихильність короля до еретиків⁷⁷. Однак якщо взяти до уваги існуючий тоді чесько-польський збройний конфлікт за володіння Силезією (фактично до 1343 р., але окремі збройні сутички тривали до 1350 р.), версія Я. Длугоша є хибною. Ян I багато часу проводив у Люксембурзі та Парижі а також у різноманітних авантюрих воєнних кампаніях, тому мало цікавився питаннями внутрішньої політики Чеського королівства, довіривши управління цим королівством пану Генріху Липському. Про те наскільки для цього короля було неприйнятним наказати вбити представника духовенства свідчить той же Я. Длугош повідомляючи про конфлікт між Яном I і вроцлавським архієпископом Яном Нанкером. Тоді чеський король прилюдно відмовився вбити прелата, щоб не дати підстав зробити із убитого мученика⁷⁸. Оскільки вбитий у Празі інквізитор був домініканцем із Польської провінції домініканського ордену, то цілком ймовірно, що його могли запідозрити у шпигунстві на користь Польщі і вбити як шпигуна⁷⁹.

Окремі представники єпископату, незалежно від власної політичної орієнтації, намагалися уникнути втручання авіньйонських пап у справи своїх дієцезій, самостійно без залучення домініканців, організовуючи переслідування та покарання еретиків. Празький єпископ Ян з Драйч (1301–1343) активно

переслідував єретиків і запідозрених у ересі. Наприклад у 1315 р., згідно з рішенням трибуналу під його керівництвом у Празі було спалено 30 єретиків (вальденсів). Однак як тільки він спробував обмежити привілеї празьких домініканців, це спровокувало конфлікт між прелатом і ченцями. Доноси домініканців спровокували навіть слідство щодо єпископа і прелат мусив особисто їхати до курії у Авіньйон і майже рік перебувати там під слідством⁸⁰. Хоч ситуація із поширенням різноманітних єретичних сект на території Чехії була справді загрозливою для авторитету церкви, проте єпископ зумів довести свою невинність навіть в умовах наскрізь корумпованого слідства. Пізніше у Празі конфлікт домініканців і францисканців парафіяльного кліру через прибутки від плебаній став настільки гострим, що після прилюдних бійок монахів із плебанами у 1333–1334 рр. празькі монастирі всіх чернечих орденів перебували під єпископським інтердиктом і будь-які богослужіння там припинялися⁸¹. Надання Празькому єпископству статусу архієпископії у 1346 р. стало вагомим аргументом у справі суперечки між прелатом і ченцями. В кінцевому результаті, у 1348 р. монастирі Праги у веденні світських справ були підпорядковані архієпископській юрисдикції⁸². Тому, наприклад, усі акти купівлі–продажу земель та нерухомості фіксувалися архієпископською канцелярією. Відповідно канцелярія отримувала певний процент за посередництво від осіб, котрі здійснювали операції купівлі–продажу. Однак, встановити повний контроль за монастирським майном і коштами стало можливим лише у 80-х років XVIII ст. внаслідок секуляризаційних реформ австрійського імператора Йосифа II.

До 40-х рр. XIV ст. у Чеському королівстві опір не лише домініканцям, але й авторитету церкви став настільки сильним, що у 1340 р. папа Бенедикт XII оголосив хрестовий похід проти *вальденсів* на Півдні Чехії і гарантував *індуль'єнції* всім учасникам походу⁸³. Однак, призначений папою керівником походу генеральний інквізитор, домініканець Галл із Новокастро, діяв настільки неефективно, що змушений був рятувати своє життя втечею⁸⁴. Слід зазначити, що Галл мав діяти у Чеському королівстві за сприяння Моравського марк'рафа Карла (майбутнього імператора Карла IV). Оскільки жодної допомоги з боку держави інквізитор не одержав, можна говорити про те, що і Домініканський орден, і світська влада королівства слабо контролювали церковно–політичне життя не лише Чеського королівства, але й усїєї Священної Римської імперії.

Траплялося і так, що авіньйонські папи, надто зайняті власними придворними та фінансовими інтригами, формально вимагали від місцевих прелатів сплачувати інквізиторам відповідні грошові суми, очевидно, за звільнення від безпосереднього контролю їхніх дієцезій⁸⁵. У свою чергу єпископи і парафіяльний клір неохоче йшли на співпрацю з призначеними інквізиторами (переважно ченцями Домініканського ордену). Причиною такої ситуації було небажання прелатів надавати заїжджому права на власний розсуд збирати додаткові кошти із парафіян під час проповідей. Надалі усі спалення єретиків відбувалися під безпосереднім контролем єпископів, котрі особисто очолювали трибунали, а

домініканці зрідка виконували лише допоміжну роль у веденні слідства (наприклад вели протоколи засідань трибуналів). Формалізм у здійсненні повноважень церковними судьями неминуче негативно позначався на реальній ситуації, що неминуче несло загрозу інтересам Wthrd. Зокрема, умовах політичного хаосу орден Тамплієрів у державах Священної Римської імперії продовжував своє існування аж до 1318 р.⁸⁶

Згодом, дійшло навіть до того що у гірських і важкодоступних землях Австрійського герцогства, а саме у Штірії з'явилося люциферіанство. Адепти цього вчення відверто вшановували Люцифера, вважаючи, що рано чи пізно цей ангел-відступник переможе і у славі повернеться до сонму ангелів. Люциферіани мали навіть власну ієрархію (преважно з представників діючого парафіяльного кліру) і постійні місця для здійснення ритуалів⁸⁷. Затримані сектанти не приховували того, що їхні обряди відбувалися у формі сексуальних оргій. Знищенням цієї секти у 1310–1315 рр. керував пассауський єпископ Бернард, засудивши до спалення 30 осіб⁸⁸. Американський дослідник Джефрі-Бартон Рассел відзначає, що люциферіанські секти були не лише в Австрії але і в Празі, Бранденбурзі, Магдебурзі⁸⁹. До цих угруповань окрім селян входили і священники. Надалі гнітюча атмосфера поширення чуми 1348–1349 рр. сприяла поширенню цих сатаністських ідей не лише по території німецьких держав, але і у Франції.

“Чорна смерть” 1348–1349 рр. також негативно вплинула на кількісний склад домініканського ордену на території імперії. Найбільше від епідемії постраждали монастирі у Базелі, Кольмарі, Регенсбурзі, Відні. Кількість домініканських ченців, котрі загинули внаслідок чуми на території імперських земель важко підрахувати, оскільки смертність мала масовий характер і у більшості місцевостей поховання часто відбувалися без традиційних ритуалів і формальностей.

Таким чином, громіздка адміністративна структура ордену, загалом недосконала політика щодо формування особового складу монастирів та беззастережна підтримка орденським керівництвом політики папського абсолютизму призводили до того, що у більшості імперських земель домініканці вороже сприймалися парафіяльним кліром та єпископатом. Політичні та соціальні конфлікти у державах Священної Римської імперії негативно вплинули на церковно-політичне та соціальне становище елітарного чернечого згромадження, яким був Домініканський орден. В умовах посилення ролі єпископату (а згодом і формування національних церков) цей Орден як репресивна церковна структура остаточно втратив свою ефективність, хоч свій елітарний статус цей орден зберігав до Реформації і появи ордену Єзуїтів.

DOMINICAN ORDER IN THE STATES OF THE HOLY ROMAN EMPIRE IN THE FIRST HALF OF 14TH CENTURY

Modest CHORNYI

Ivan Franko National University of Lviv
Department of History of the Middle Ages and Byzantine Study

During the political crisis of the first half of 14th century in Holy Roman Empire the Dominican monasteries existed in a standoff with the feudal oligarchy, bishops, parish clergy and burgers. After moving the papacy to Avignon Pope's residence, the monks of the Dominican Order were forced to operate without political protection of the Apostolic See. During political turmoil within the Holy Roman Empire the Order managed to avoid this systematic repression by the secular authorities and it was not eliminated, like the Knights Templar.

Key words: papacy, the Dominican Oder, clergy, bishops, inquisition.

¹ Novak J. Avignonske papestvi a zbrodki neskeho odporu proti kurii / J. Novak // *Iasopis Matice Moravsk.* – 1907. – № 31. – S. 219–231 ; Chaloupeckэ V. Jan z Dra•in, poslednй biskup Pra•skэ / V. Chaloupeckэ // *Iasopis Spoleynosti ршбtel staro•itnostн nesкэch.* – 1908. – № 16. – S. 51 – 84; 133 – 163; 181 – 196 ; Fiala Z. Spr•va o postavenн снrkve v Iechбch od роибtku XIII. do poloviny XIV stoletн / Z. Fiala // *Historickэ Sbornк.* – 1955. – № 3. – S. 64–88; Meznк J. Praha pred husitskou revolucн. – Praha: Akademia Vмd, 1990. – 380 s; Hledнkovб Z. Pronicбnн kuriblnнho centralismu do ceskэch zemн (Na dokladech proviznнch listin do roku 1342) / Z. Hledнkovб // *Cesky Casopis Historickэ.* – 1990. – № 88. – S. 3–33; Patschovsky A. StraЯburger Beginenverfolgungen im 14. Jahrhundert / A. Patschovsky // *Deutsches Archiv fьr Erforschung des Mittelalters (далн DA).* – 1974. – № 30. – S. 56–198; Haupt H. Beitrдge zur Geschichte der Sekte vom Freien Geiste und des Begharentums / H. Haupt // *Zeitschrift fьr Kirchengeschichte (далн ZKG).* – 1885. – B. 7. – S. 503–576; Hinnebusch W. The Dominicans. A short history / W. Hinnedbsh. – Oxford: University Press, 1968. – 271 p; Degler-Spengler B. Die Beginen in Basel / B. Degler-Spengler // *Basler Zeitschrift fьr Geschichte und Altertumskunde.* – 1969. – № 69. – S. 5 – 83; Housley N. The Avignon Papacy and the Crusades, 1305–1378. – Oxford: University Press, 1986. – 340 p.

² Holinka R. Sektarstvн v Iechбch ршed revoluci husitskou / R. Holinka // *Sbornк filozofickй fakulty university Komenskйho v Bratislavй.* – 1929. – R. 6. – S. 127–307; Hlavбnek I. Inkvisice v Iechach ve 30. letech 14. stoletн / I. Hlavбnek // *Ieskoslovensкэ Iasopis Historickэ (далн ИИИ).* – 1957. – № 5. – S. 534 – 538.

³ Denifle H. Die Universitдten des Mittelalters bis 1400 / H. Denifle. – Berlin: Verlag v. Ferdinand Enke, 1885. – 745 S; Schцnbach A. Studien zur Geschichte der altdeutschen Predigt / A. Schцnbach // *Sitzungsberichte Akademie d. Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse.* – 1907. – T. 154. – S. 1–142; Evans R. The medieval Theologians. An introductions to theology in the medieval period / R. Evans. – Oxford: University Press, 2001. – 402 p.

⁴ Urkundenregesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II aufgehobenen Kluster Bьhmens / Hrsg. von A. Shubert. – Innsbruck: Uniwersitдts Verlag, 1901. – 210 S; Wiedemann H. Die Dominikanerkirche in Augsburg / H. Wiedemann // *Zeitschrift des Historischen Vereins fьr Schwaben und Neuburg.* – 1917. – № 43. – S. 1–56; Widemann J. Die Traditionen der bayerischen Kluster / J. Widemann // *Zeitschrift fьr bayerische Landesgeschichte (далн ZBLG).* – 1928. – № 1. – S. 226 – 243; Decoedres G. Mittelalterliche Dominikanerinnenkluster in der Zentral- und Nordostschweiz / G. Decoedres // *Mitteilungen des Historischen Vereines des Kantos Schwyz. Schwyz.* – 1989. – № 81.

– S. 39–77; Engl J. Die Fenster der ehemaligen Dominikanerkirche in Augsburg / J. Engl // Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben. Augsburg, 1994. – № 87. – S. 105–130; Shedl B. Medien der Verkündigung im Mittelalter. Zu den gemalten Anniversarien im Kremser Dominikanerkloster / B. Shedl // Text als Realie. Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit. – Sitzungsberichte der philosophisch–historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. – 2003. – № 704. – S. 297–319.

⁵ Bihlmeyer K. Mystisches Leben in dem Dominikanerinnenkloster Weiler bei Esslingen im 13. und 14. Jahrhundert // Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. – 1916. – S. 61–93; Müller F. Dominikanerinnen und Dominikaner (10 Lebensbilder) / F. Müller. – Freiburg–Konstanz: Hardsche Verlagshandlung, 1988. – 238 S.; Welte B. Meister Eckhart / B. Welte. – Berlin–Freiburg: Siedler Verlag, 1997. – 286 S.

⁶ Zur Geschichte der deutschen Dominikaner im XIII und XIV Jahrhundert / Hrsg. von H. Finke // Römische Quartalschrift für Altertumskunde und für Kirchengeschichte (далее RQ). – 1878. – B. 8. – S. 367–392; Zur Geschichte der deutschen Dominikaner am Ausgange des XIV Jahrhunderts / Hrsg. von B. M. Reichert // RQ. – 1900. – B. 14. S. 89–98; Urkundenregesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II aufgehobenen Klöster Buhmens / Hrsg. von A. Schubert. – Innsbruck, 1901; Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter / Hrsg. v. V.J. Koudelka // Archivum Fratrum Praedicatorum. – 1955. – № 25. – S. 89–134.

⁷ Boner G. Das Predigerkloster in Basel vom der Gründung bis zur Klosterreform (1233–1429) / G. Boner // Basler Zeitschrift für Geschichte und Alterthumskunde. – 1934. – B. 33. – S. 195–303; Spurl J. Bemerkungen zum Geistesleben im mittelalterlichen Bayern. Eine Forschungsaufgabe / J. Spurl // ZBLG. – 1955. – B. 18. – S. 197–212; Perger R. Brauneis W. Die mittelalterlichen Kirchen und Klöster Wiens / R. Perger, W. Brauneis. – Wien–Hamburg: C.H. Beck Verlag, 1977; Böhler J. Klosterleben im deutschen Mittelalter / J. Böhler. – Frankfurt: Magnus Verlag, 1989; Stedeli B. Minoriten–und andere Mendikanten–Niederlassungen als Gemeinschaftszentren im öffentlichen Leben der mittelalterlichen Stadt / B. Stedeli // Stadt und Kirche. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. – 1995. – B. 13. – S. 239–257.

⁸ Oelsner L. Zur Geschichte Kaiser Ludwigs des Bayern / L. Oelsner // Forschungen zur Deutschen Geschichte (далее FDG). – 1862. – B. 1. – S. 51–65; Riezler S. Die literarischen Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwig des Bayern / S. Riezler. – Leipzig: K. Akademie d. Wissenschaften, 1874; Pflugk–Harttung J. Anhang, Gegner und Hilfsmittel Ludwigs des Bayern in seinem Kampfe mit der Kurie / J. Pflugk–Harttung // ZKG. – 1901. – B. 21. – S. 186–232, 463–487; Müller R. Ludwig der Bayer und die Kurie im Kampf um das Reich / R. Müller // Historische Studien. – 1914. – Heft 116. S. 1–200; Kaufhold M. Gladius Spiritualis. Das päpstliche Interdikt über Deutschland in der Regierungszeit Ludwigs des Bayern (1324–1347) / M. Kaufhold // Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte. – 1994. – B. 1. – S. 18–54; Holzfurtner L. Zur Kirchenpolitik Ludwigs des Bayern / L. Holzfurtner // ZBLG. – 1997. – B. 60. – S. 127–134.

⁹ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli. – Romae: Typografia Hieronimi Mainardi, 1731. – T. 2. – P. 335.

¹⁰ Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum / Hrsg. von B. M. Reichert, A. Fröhlich // Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica. – Romae–Stutgardiae: Typis Vaticanis–Instituto Storico Domenicano, 1898–1949. – T. 2. – S. 98.

¹¹ Das Konzil von Vienne 1311–1312 seine Quellen und seine Geschichte / Bearbeitet von P. Müller // Vorreformationgeschichtliche Forschungen. – 1934. – B. 12. – S. 402.

¹² Наприклад, через протидію місцевих прелатів у середньовіччі не було засновано домініканських монастирів Зальцбургу та Любляні (Лайбах).

¹³ Die Chronik Johans von Winterthur 1198–1348 / Hrsg von F. Vdthen // SRGNS. – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1924. – B. 1. – S. 40.

¹⁴ Die Chroniken der oberreinischen Städte. Straßburg. / Hrsg. v. E. Hegel // Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert. – Leipzig: Verlag v S. Hirzel, 1871. – B. 9. – S. 140–142.

¹⁵ Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H. Denifle // Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters. – 1885. – B. 1. – S. 171.

- ¹⁶ Цит. за: Ott E. *Thomas von Aquin und das Mendikantentum* / E. Ott. – Freiburg: Hardsche Verlagshandlung, 1908. – S. 74–75.
- ¹⁷ *Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts (1301–1378)* / Hrsg. von P. Kirsch // *Quellen und Forschungen aus dem verbindung mit ihrem Historischen Institut in Rom* herausgegeben von der Gurrres–Gessellschaft. – 1893. – B. 9. – S. 40.
- ¹⁸ Папа Іоанн XXII у червні 1322 р. засудив як єретиків усіх тих, хто виступав проти збагачення церкви. Аргументом цього папи на користь збагачення церковних структур було те, що апостоли володіли спільними грішми. Ще одним нововведенням Іоанна XXII стало обов'язкове відлучення від церкви тих духовних і світських осіб, котрі з будь-яких причин своєчасно не сплатили церковних податків (десятини, аннатів, дев'ятини тощо). Також за понтифікату цього папи було створено тарифікацію гріхів для продажу індульгенцій.
- ¹⁹ *Die Einnahmen d. Apostolischen Kammer unter Johann XXII* // *Vatikanische Quellen zur Geschichte d. Päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378* / Hrsg. von F. Schünigh. – Paderborn: Verlag v. Franz Schünigh, 1900. – S. 108.
- ²⁰ *Regesten der Erzbischofe von Mainz von 1289–1396* / Bearb. v. E. Vogt. – Leipzig: Dunker & Humblot, 1913. – B. 1. – S. 401.
- ²¹ Окремі документи таких судових процесів опубліковано у виданнях: *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner und der Dominikanerinnen in der Stadt Ratibor* / Hrsg. von W. Wattenbach // *Codex diplomaticus Silesiae*. – Breslau: Josef Max & Comp, 1859. – T. 2; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae: Aus 15 Bänden* / Hrsg. von A. Boczek, J. Chytil. – Brunn: Typographia Aloisii Skarnitzl, 1836–1903; *Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae: Pars 1–4 / Opera J. Emler*. – Praha: Typis Gregerianis, 1882–1890. T. 2: 1253–1310; T. 3: 1311–1333; T. 4: 1334–1346; *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* / Ed. L. Klicman, C. Krofa, F. Novák. – Praha: Typis Gregerianis, 1903–1907. – T. 1: *Acta Clementis VI 1342–1352*; *Regensburger Urkundenbuch* / Hrsg. v. J. Widemann. // *Monumenta Boica*. – München: Verlag v. Langen-Müller, 1912. – B. 1: *Urkunden der Stadt bis zum Jahre 1350*.
- ²² *Acta capitulorum generalium...* B. 4. P. 135.
- ²³ *Ibidem*. P. 136.
- ²⁴ *Annalen und Chronik von Kolmar* / Bearb. v. H. Pabst, W. Wattenbach // *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*. – 1897. – B. 75. – S. 298.
- ²⁵ *Regesta imperii inde ab anno MCCXLVI usque ad annum MCCCXIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Henrich Raspe, Wilhelm, Richard, Rudolf, Adolf, Albrecht und Heinrich VII 1246–1313* / Bearb. v. J.–F. Buchner. – Stuttgart: J. G. Göttscher Verlag, 1844. – S. 345.
- ²⁶ Funke P. *Papst Benedikt XI* / P. Funke // *Kirchengeschichtliche Studien*. – 1891. – S. 128–129.
- ²⁷ Neumann W. *Die deutschen Königswahlen und der päpstliche Machtanspruch während des Interregnums* / W. Neumann. – Berlin: Matthiesen Verlag, 1921. – S. 49.
- ²⁸ *Kaiser Heinrichs Romfahrt. Die Bilderchronik von Kaisers Heinrich VII und Kurfürst Balduin von Luxemburg 1308–1313* / Hrsg. v. F.–J. Heynen. – Noerdlingen: Verlag C. H. Beck, 1978. – S. 37.
- ²⁹ *Friedensburg W. Der Ausgang des Mittelalters* / W. Friedensburg // *Weltgeschichte. Die Entwicklung der Menschheit in Staat und Gesellschaft in Kultur und Geistesleben: Aus 4 Bänden* / Hrsg. v. I. Pflugk–Hartung. – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1905–1909. – B. 1. – S. 381.
- ³⁰ *Die Chronik Heinrichs Taube von Selbach .mit von ihm verfassten Biographien eichstättter Bischöfe* / Hrsg. v. H. Bresslau // *SRGNS*. – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1922. – T. 1. – S. 11.
- ³¹ Koller H. *Die nachstufische Epoche bis zum Tode Kaiser Heinrichs VII (1254–1313)* / R. Koller // *Handbuch der Europäischen Geschichte. Aus 7 Bänden* / Hrsg. v. Th. Schieder. – Stuttgart: Cotta'sche Buchhandlung, 1987–1990. – B. 2.: *Europa im Hoch- und Spätmittelalter*. – S. 409.
- ³² Казель Р. *Іоанн Слепой. Граф Люксембурга, король Чехії*; пер. с франц. М. Некрасова. – Санкт–Петербург: Евразия, 2004. – С. 65.
- ³³ Амбелен Р. *Драми и секреты истории* / Р. Амбелен; пер. с франц. – Москва: Прогресс–Академия, 1992. – С. 19.

- ³⁴ Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації; пер. з англ. І. Шевченка. – Київ: Дух і Літера, 2000. – С. 298.
- ³⁵ Acta regni Karoli IV / Hrsg. von K. Zeumer, A. Salomon // Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Legum. Sectio IV. Constitutiones et akta publica imperatorum et regum. – Hannover–Leipzig: Societas Aperiendis Fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1919. – S. 49.
- ³⁶ Sprvbiek J. Król diplomat. Jan Lucemburskэ 1296–1346 / J. Sprvbiek. – Praha: Akademia, 1982. – S. 181.
- ³⁷ Chronicon seu Annales Wigandi Marburgensis equitis et fratris Ordinis Teutonici / Ediderunt J. Voigt, E. Raczyński. – Poznań: Księgarnia Nowa, 1842. – S. 40.
- ³⁸ Die Chronik Henrichs Taube von Selbach mit den von ihm verfassten Biographien Eichstädter Bischöfe 1292–1351 / Hrsg. von H. Bresslau // Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series (далі SRGNS). – Berlin: Societas Aperiendis Fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1924. – B. 2. – S. 27.
- ³⁹ Die Chronik des Mathias von Neuenburg 1245–1317 / Hrsg. von H. Bresslau // SRGNS. – 1924. – B. 4. – S. 34.
- ⁴⁰ Рабмкы з рукопису Кlementinskэч. Вегље о смрти снсаи Jindricha VII / Podg. J. Truchlar // Вмспнк Иеске Академие снсаи Františka Josefa pro vmdy, slovesnost a ummn. – 1899. – R 8. – S. 181.
- ⁴¹ Vatikanische Akten zur deutsche Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern / Hrsg. von K. Riezler. – Innsbruck: Historische Kommission bei der Kцniglichen Akademie der Wissenschaften, 1891. – S. 162.
- ⁴² Akta Salzburgo–Aquilejensia 1316–1378 / Hrsg. von A. Lang // Quellen und Forschungen zur цsterreichische Kirchengeschichte. – Praha: Typis Friedrich Tempsky, 1903. – S. 46.
- ⁴³ Листи темних людей; пер. з латин. Й. Кобів, Ю. Цимбалюк. – Київ: Дніпро, 1987. – С. 52.
- ⁴⁴ 1 марка срібла регенсбурзької ваги дорівнювала 246,150 г.
- ⁴⁵ Akta Salzburgo–Aquilejensia... – S. 126.
- ⁴⁶ Ibidem. – S. 127.
- ⁴⁷ Ibidem.
- ⁴⁸ Regesten der Erzbischöfe von Mainz... – S. 138.
- ⁴⁹ Два меча: трактат немецкого энциклопедиста XIV века Конрада Мегенберга. “Плач церкви о Германии” / Под ред. А. Леонтьевского, Л. Катаевой. – Волгоград: Волгоградский государственный университет, 1996. – С. 44.
- ⁵⁰ Urkundenbuch d. Hochstifts Merseburg (962–1357) / Bearb. v. P. Kehr // Geschichtsquellen d. Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete. – Halle: Oldenburg Wissenschaftsverlag, 1899. – S. 813.
- ⁵¹ Людвіг IV Баварський був відлучений від церкви тричі – у 1324 р. папою Іоанном XXII, у 1338 р. папою Бенедиктом XII і у 1346 р. Климентом VI. У 1431–1436 рр. на Базельському соборі імператора Людвіга Баварського було реабілітовано.
- ⁵² Acta regni Ludewici IV et Friderici III / Hrsg. von J. Schwalm // Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Legum. Sectio IV. Constitutiones et akta publica imperatorum et regum. – Hannover–Leipzig: Societas Aperiendis Fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1914–1927. – B. 6. – S. 122.
- ⁵³ Вызинский Г. Папство и Священная Римская империя в XIV и XV веках / Г. Вызинский. – Москва: Типография С. Петрова, 1854. – С. 57.
- ⁵⁴ Die Chronik Johans von Winterthur... – S. 139.
- ⁵⁵ Ibidem.
- ⁵⁶ Егер О. Всемирная история. В 4 т / О. Егер. – Москва–Санкт–Петербург: Полигон, 2001. – Т. 2: Средние века. – С. 410.
- ⁵⁷ Там само.
- ⁵⁸ Kaiser, Volk und Avignon. Ausgewählte Quellen zur antikurialen Bewegung in Deutschland in der ersten Hдlfte des 14. Jahrhunderts / Hrsg. von O. Berthold, K. Czok, W. Hofmann // Leipziger Ibersetzungen und Abhandlungen zum Mittelalter. – Berlin: Ritten–Luning, 1960. – S. 345.
- ⁵⁹ Regesta imperii. Regesten Kaiser Ludwigs des Bayern (1314–1347) nach Archiven und Bibliotheken geordnet / Bearb. M. Menzel, P. Acht. – Kцln–Mainz–Mьnchen–Weimar–Wien: Akademie der

Wissenschaften und der Literatur, 1996–2000. – Heft 5: Die Urkunden aus den Archiven und Bibliotheken im Regierungsbezirk Schwaben (Bayern). – S. 401.

⁶⁰ Urkundenbuch für die Geschichte des Niederreins oder des Erzstifts Köln, der Fürstenthümer Jülich und Berg, Geldern, Meurs, Cleve und Mark, und der Reichsstifte Elten, Essen und Werden aus den Quellen in dem Königlich Provinzial-Archiv zu Düsseldorf und in den Kirchen- und Stadt-Archiven der Provinz. Aus 5 Bänden / Hrsg. v. T.-J. Lacomblet. – Düsseldorf: Commission der Schaubuschen Buchhandlung, 1853. – B. 3. – S. 336.

⁶¹ Heider J. St. Katarina zu Schwernberg. Ein verschollenes mittelalterliches Dominikanerinnenkloster im Landkreis Neuburg / J. Heider // ZBLG. – 1963. – B. 26. – S. 371.

⁶² Cronica de ducibus Bavariae 1301–1371 / Hrsg. v. G. Leidinger // Bayerische Chroniken des XIV. Jahrhunderts // Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historici separatim editi. – Hannover–Leipzig: Societas Aperiendis Fontibus rerum Germanicarum medii aevi, 1918. – B. 50. – S. 165–166.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Vatikanische Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern / Hrsg. von K. Riezler. – Innsbruck: Universitäts-Verlag, 1891. – S. 58.

⁶⁵ Eubel K. Der Gegenpapst Nikolaus V und seine Hierarchie / K. Eubel // Historische Jahrbuch. – 1891. – № 12. – S. 288.

⁶⁶ Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum... – T. 2. – S. 300.

⁶⁷ Ibidem. S. 301.

⁶⁸ Beiträge und Erörterungen zur Geschichte des Deutschen Reichs in den Jahren 1330–1334 / Hrsg. von W. Preger // Abhandlungen der Historischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. – 1880. Zweite Abteilung. – B. 15. – S. 71.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma 1270–1405 / Red. B. Otoropec. – Ljubljana: Slovenska Akademija Znanosti, 1995. – S. 57.

⁷¹ Gradivo za slovensko zgodovino... – S. 58.

⁷² Ibidem. S. 75.

⁷³ Ibidem. – S. 84.

⁷⁴ Grønhagen C. Kønig Johann von Bøhmen und Bischof Nanker von Breslau. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes mit dem Slaventhum im deutschen Osten / C. Grønhagen // Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. – 1864. – B. 47. – S. 28–29.

⁷⁵ Diugosz J. Dzieje Polski // Dzieia wszystkie wydane staraniem A. Przedzieckiego. – Krakw: Typographia Kirchmajeriana, 1868–1869. – T. 3. – S. 46.

⁷⁶ Ibidem. – S. 87.

⁷⁷ Ibidem. – S. 135.

⁷⁸ Ibidem. – S. 201.

⁷⁹ Ченці ордену часто подорожували і тому підозри у шпигунстві падали на них і раніше. Наприклад у 1291 р. в австрійському місті Віннер-Нойштадті (Nova Civitate) під час війни між австрійським герцогом Альбрехтом II і угорським королем Ендре III Арпадом хтось пустив чутку, про те, що місцеві ченці-домініканці шпигують на користь угорців і таємно привозять до міста зброю для організації заклоту. Натопв городян сплюндрував монастир і побив монахів. Кількох монахів було ув'язнено, хоча вина останніх не була доведена пізнішим слідством. Документ про цю подію див. у виданні Actenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den Königen Rudolf I und Albrecht I // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv / Hrsg. von F. Kaltenbruner. – Wien: Akademie der Wissenschaften, 1889. – S. 186–188.

⁸⁰ Chaloupecký V. Jan z Dračína... – S. 192.

⁸¹ Kronika Františka Pražského 1253–1353 / Red. F. Palacký // Fontes rerum Bohemicarum. – Praha: Nákladem národního Františka Palackého, 1884. – T. 4. – S. 498.

⁸² Fragmente eines böhmischen Formelbuches aus dem 13. Jahrhundert / Hrsg. von W. Wattenbach // Forschungen zur deutschen Geschichte. – 1875. – B. 15. – S. 235.

⁸³ Lerner R. *The heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages* / R. Lerner. – London: University of Notre Dame Press, 1972. – S. 88.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ *Akta Salzburgo–Aquilejensia*. – S. 602.

⁸⁶ Ли Г.–Ч. *История инквизиции в средние века* / Г.-Ч. Ли. – Санкт–Петербург: Брокгауз–Эфрон, 1912. – Т. 1. – С. 280.

⁸⁷ Рассел Дж.–Б. *Колдовство и ведьмы в средние века* / Дж.–Б. Рассел. – Санкт-Петербург: Евразия, 2001. – С.230–231.

⁸⁸ Там само. – С. 232.

⁸⁹ Там само. – С. 236.